

Helytörténeti-honismereti újságokról

Napjainkban oly örömdetesesen megnőtt a helytörténeti-honismereti időszakos kiadványok száma, hogy jórészt bibliográfiailag se tudunk köztük tájékozódni. Változatosságuk, műfaji, formai sajátosságuk, egyedi voltak és nem utolsósorban rossz, lehetetlen terjesztési gyakorlatok miatt képtelenség számon tartani őket. Közülük mindenképpen kiválnak az újságszerűen, rendszeresen megjelenő, mondhatni, hogy folyóiratszerű kiadványok. Ez a kiadványcsoport is érdekesen differenciálódik kiadóik, földrajzi adottságaik, táji, egy-egy népcsoport szerinti, valamiféle közösséghez, egyesülethez, szövetséghez, körhöz, egylethez stb. való kötődésük kapcsán. Fontos differenciálódási alkalom a közigazgatási szempont érvényesítése, egy-egy megye, város, község, illetve történetileg-néprajzilag számon tartott vidék, etnikai és néprajzi, esetleg foglalkozási áganként, vagy éppen az intézményekhez, intézménycsoportokhoz való tartozás is több-kevésbé meghatározó ezekben a kérdésekben.

Talán ennyiből is látható, hogy ezekben a rendkívüli módon differenciált kiadványokban sok értékes közlemény, számtalan értékesíthető szempont, adat van, de alig, vagy egyáltalán nem jutnak el a tudományos élet vérkeringésébe. Még csak jelzészzerűen sincsenek a tudományos műhelyekben. Legtöbbjüknek nincs is ilyen igénye, és ezek megmaradnak a szigorúan helyi érdekelttség határain belül, a tudományos megismerés eredményeinek helybéli, szűk körű ismeretterjesztés, alkalmi közművelődési felhasználása körében.

Ismertetésünkben három értékes, de egymástól élesen különböző helytörténeti-honismereti periodikát mutatunk be.

Elsőnek a **Bácsország** című, Szabadkán megjelenő „Vajdasági honismereti szemle”-ről szólunk három száma (a VI. évf. 1998. 3. (Ősz) sz., 54 old.; a IV. évf. 1998. 4. (Tél) sz., 42 old.; és az V. évf. 1999. 3–4. sz. 22 old.) alapján. Ez az évnegyedes folyóirat első pillantásra is arról árulkodik, hogy egy történelmi táj; egy a környezettől jól megkülönböztethető magyar népcsoport, a vajdasági magyarság fontos szerepet betöltő, igényes kiállítású, professzionista újságírókra-újságszerkesztőkre és nyomdászokra valló folyóiratról van szó. A három hasábra szedett, összegző, ismertető- és feltáró cikkek, rövid tanulmányok mellett rövid forrásközlés-szerű, adatfeltáró írásokat találunk bennük. Nagy értéke minden közleménynek a gazdag illusztráltság. A szerzők többsége valamilyen formában, valami kötődés folytán hivatásszerű helytörténész, kellő szakmai tájékozottsággal bíró egyetemi, főiskolai, középiskolai tanár, könyvtáros, levéltáros, lelkes, vagy tanító, de mellettük számos amatőrnek vehető, gyűjtő-feldolgozó munkát végző, tájékozott, irodalmilag felkészült polgár is található. Mindhárom számból kiténik,

hogy a folyóirat fontos szerepet játszik a vajdasági magyarság életében, hogy szerkesztői, kiadói, szerzői nagy hivatástudattal, a délvidéki magyarság azonosságátudatának felkeltésével és ápolásával a megmaradás, a továbbadás magasztos feladatát is teljesítik.

A Bácsország kézbevevett három számából a következő tanulmányokat emeljük ki: *Szlávics Károly: Szabadka szőlőművelésének története* (1998. 3.); *Laila Gábor: A ludasi jányók* (1998. 4.); *Blazovich László: Az alföldi mezővárosok etnikai képe a XIV–XVI. században* (1993. 3–4.)

A Jászberényben megjelenő **Redemptio** című „a Jász és Kun települések honismereti lapja”-ról öt szám (1998. 1., 1996. 6., 2000. 1., 2000. 2., 2000. 3.) alapján szólunk. Minden példányon, a fejléc alján ez olvasható: „Lapunkat önkéntes adományokból tartjuk fenn.” A Redemptio a Bácsországhoz hasonlóan folyóiratszerű, három hasábra szedett, gondosan tipografizált, gazdagon illusztrált, hangsúlyosan néprajzi jellegű kiadványsorozat. A néprajz említésénél arról is kell szólnunk, hogy a folyóiratra erősen rányomja bélyegét a szerkesztőnek, *H. Bathó Edit* etnográfus-muzeológus, a jászberényi Jász Múzeum igazgatójának, sokoldalú, tevékeny egyénisége. A néprajz hangsúlyos volta azt is jelenti, hogy bőségesen foglalkoznak népművészeti, népi iparművészeti kérdésekkel, népművészeti csoportokkal, kiállításokkal, néprajzi érdekű kirándulásokkal stb. A Redemptio kézbe vett öt számából a következő közleményeket emeljük ki: *Bánkiné Molnár Erzsébet: Kiskunfélegyháza és környéke földrajzi nevei* (1998. 1.); *Selmeczi László: A Jászság és a jászok a magyar régészletben* 1999. 6.); *Gyurkó Miklósné: Leánynevelés és iskoláztatás a Jászságban* (2000. 1.); *Kiss Erika: A múzeumok szerepe 2000-ben* (2000. 2.); *Sallayné Peterdi Vera: Redemptió emlékműsor Kunszentmiklóson* (2000. 3.).

A napjainkban erősen fellendülőben lévő periodika-műfaj, a helyi (városi-, vagy községi) újságok, általában havi vagy heti, esetleg évnegyedes lapok egyike az **Amondó**, „Füzesgyarmat Nagyközségi Önkormányzat Közéleti és Kulturális Lapja”. A negyedévente megjelenő helyi lap címe is egyfajta „vidéki” közösségi életre, az „újságolásra”, a „hírelésre”, ám a pusztá tájékoztatáson túlmutató „megbeszélésre”, „véleménymondásra” utal: „amondó vagyok, hogy”... Tehát valami hozzászólásfélét jelez. Az Amondót szintén hét kéznél lévő száma alapján mutatjuk be: 1997. 1., 1997. 2., 1997. 4., 1998. 1., 1998. 2., 1998. 3., 1999. 1. A IX. évfolyamig minden számon kiemelt helyen ez volt olvasható: INGYENES. Csak 1999-től 35 Ft.

Az Amondó az élénk közéletet élő Füzesgyarmat nagyközség évnegyedes hírlapja. Igyekszik a községi élet minden történéséről hírt adni. Közli a különféle rendeleteket, hivatali felhívásokat. Esetenként magyarázza is a híreket, sőt, olykor-olykor véleményt is mond róluk, a piaci árალ-

kulásoktól kezdve a különféle közigazgatási, adóügyi híreken át a helyei sportteljesítmények kommentálásáig. Közleményeinek nincs közvetlen helytörténeti, honismereti jellege. Viszont a nagyon élénk, sokoldalú, helytörténetileg és honismeretileg is motivált közművelődési, kulturális élet híreiben, beszámolóiban, meghívóiban, hirdetéseiben számos közvetett helytörténeti, honismereti anyagot, adatot ad közre. Az egész lapot – ahogy már a címéből is láthatjuk – egyfajta fiatalos találatlány humor, gúnyos játékoság is jellemzi. Ami sokszor tipográfiai megoldásokban is jelentkezik, mint például ebben a címben is, „PillaNATképek az iskoláról” (1997. 4.)

Az alaposabb tájékoztatás kedvéért az Amondó hét számából is kiemelünk egy-egy helytörténeti-honismereti érdekű cikket: *Gali Mónika*: Képtáratavás (1997. 1.); Koszorúzás Csánki Dezső történész, levéltáros születésének 140. évfordulóján (1997. 2.); *Borbíró Lajos*: A Csánki Dezső Helytörténeti Szakkör 1997. évi munkájáról (1997. 4.); *Gali Mónika*: Hagyományt kellene teremteni a gyarmati kolbásznak (1998. 1.); *Doma Katalin*: Japán kulturális napok Füzesgyarmaton (1998. 2.); Képes hírek az 1998. augusztus 10–14. közötti Honismereti Táborról. (1998. 3.); *Bucsi Mihályné*: Csillag az Arany Páva (1999. 1.); *Borbíró Lajos*: Fénye ennyi év után is tisztán világit, 1848/49. (1999. 1.)

A helyi lapok forrásértékére már többen felfigyeltek. Sőt, nem egy esetben neves kutatók hivatkoztak is egyik-másik helyi lap tárgyaikba vágó közleményére. Néhol, nagybomb, élénk közéletet élő és helyi sajtóval is bíró városainkban megkezdtek a helyi sajtó bibliográfiájának összeállítását is. Ezek azonban nem elégségesek, a helyi sajtó ilyen vonatkozásban még felderítetlennek tekinthető.

Természetesen nem lehetünk megelégedve még a kiragadott lappéldányok esetében sem az efféle ismertetéssel; másként viszont nincs mód bemutatásukra. Ami talán nem is mint ismertetés fontos, hanem figyelemfelhívásként értékelhető leginkább. Ez a „bongészés” arra kívánja felhívni a helytörténetel-honismerettel foglalkozók, a különböző közösségek figyelmét, hogy a helyi időszaki kiadványokban, a helyi lapokban időnként megjelenő helytörténeti-honismereti közleményekre figyeljenek fel. Ha alkalmasnak rá, használják fel őket, hivatkozzanak rájuk, és, ami talán a legfontosabb volna, készítsék el egy-egy periodika bibliográfiáját. Aztán még egy szempont: a mégoly neves helytörténészek, honismereti munkatársak, gyűjtők-kutatók se álljanak egy-egy közleményükkel jelentkező ezeken a helyi lapokban. Közleményeik itteni megjelentetésével nemcsak a kérdéses lap színvonalát emelik, hanem érdeklődést kelte témájuk iránt, könnyen új forrásokhoz, jó adatközlőkhöz is juthatnak.

Dankó Imre

Érdi krónika

484 oldalas, vonzó kötetet adott ki Érd város önkormányzata a magyar millennium tiszteletére *Érd természeti képe, múltja és lakói* alcímmel, honis-

mereti olvasókönyv műfaji megjelöléssel. A „krónika” és az „olvasókönyv” szavak megjelenése a címlapon szerénységre vall, azt üzeni, hogy a többéves gyűjtő- és előkészítő munka ellenére a szerzők nem kívántak még a teljesség igényével megírt településmonográfiával jelentkezni. A kötet szerkesztője, dr. Kubassék János, a Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója azonban így is érő gondtal biztosította a több szerzős honismereti munkákkal szemben támasztható alappozícióját. A megvalósulását: a kötet írásai tudományosan alaposan végzett előtanulmányokra épülnek, közérthető és érdekes megfogalmazásban tárgyalják témájukat, s a szöveget kitűnően válogatott szemléltető anyag kíséri.

Nem csupán a szerkesztői érdeklődés, hanem a város környezetének jellege is indokolja a természeti, földrajzi környezet hangsúlyos, a kötetnek mintegy negyedrészt kitevő bemutatását. A geológiai felépítésnek, a természetföldrajzi különlegességeknek, az éghajlati, vízrajzi jellemzőknek, az élővilágnak a leírása (*Kubassék János, Szerényi Júlia, Halász Antal, Szerényi Gábor* tollából) a táj jellemzésén kívül sok egyedi értékre hívja fel a figyelmet. Ezeknek tudatosítása szerves része a honismereti tevékenységnek.

A történeti fejezetek az őskor emberéről feltárt tények (*Kubassék János*) mellett bemutatják a település épített értékeit, a műemlékeket, a népi építéssel fejlődését (*Tárnay Tünde*), a középkor helyi jellemzőit (*Horváth Lajos*), XVI–XVIII. századi történetét (*Kriszán László*). Levéltári források adatai alapján ismerjük meg Érd 1800 és 1950 közötti történetét (*Patkóné Keringer Mária*), a sajtó híradásai, illetve jegyzőkönyvei nyomán rajzolódnak ki a XX. század eseményei (*Kovács Sándor*). Mintha mikroszkóp alá helyeznénk egy-egy részletét, külön kisebb fejezetek tárgyalják a szovjet hadifogság emlékeit (*Timár Edit*), az érdi nemzetiségek, a horvátok és a németek világát (*Kerékyártó Imre*), a zsidóság sorsát (*Balaton Katalin*).

Természetesen tartjuk, hogy Érd egyik nagy kulturális értékét, a Magyar Földrajzi Múzeumot, s annak szoborparkját részletesen bemutatja ez a kötet (*Kubassék János*), s benne a köztéri szobrok, emlékművek számbavétele (*Miklós Csabáné*) után érdi életrajzi kislexikont, történeti kronológiát, helyismereti bibliográfiát (*Kovács Sándor*) is találunk. A közölt rajzok, térképek, fekete-fehér és színes fényképek további információkkal egészítik ki a leíró-elemző szövegeket, így válik teljessé az olvasókönyv határa.

Az érdiiek – öslakosok és beköltözők, diákok és nyugdíjasok egyaránt – szép ajándékot kaptak településük újrafelfedezéséhez. Aki kívülről néz, annak az olvasókönyvnek a kalauzólása mellett ismerkedik Érdrel, itt is, ott is elismeréssel áll meg, mert váratlan értékre bukkan. Megértjük a vonzó felszíni képződmények földtörténeti alapjait, megcsodáljuk a Fundoklia-völgy, a Kakukk-hegy, a Sánc-hegy természetföldrajzi különlegességeit, vegetációját, állatvilágát. Megnyílik előttünk az érdi ősemlék vadásztelepe, a római limes út itteni szakasza, az egykori Kutya-vár, a XVII. századi török minaret, a XVIII. század több egyházi építménye. Megjelenik képzeletünkben a település egyik név-

adója, Hamza bég, valamint a Dalmáciából a török elől idevándorló rác és a Mária Terézia idejéből ideteleptülő dunai sváb népesség, majd pedig a nehéz utat járt bukovinai székelység, ezáltal színeződik a magyarok által kimutathatóan 1243 óta lakott település etnikai képe. Érdekes nyomon követni, hogy miképp formálódott ki az Ófalu (Érd), az Újfalu (Fülöpváros), a parkváros (Érdliget), a lakótelepek, a külterületi lakott helyek egységesüléséből az 1979-ben a városi rangot elnyerő 750 éves mai település.

Igazat kell adnunk a polgármesteri tisztséget tíz éve betöltő, a kiadás körül bábáskodó, az előszót író *Harmat Bélának*: „Néha-néha újra fel kell fedeznünk kicsiny világunkat, a teremtett és épített környezetet, a természetet, menteni a menthetőt”. Az *Érdi Krónika* azonban nemcsak konzervál, hanem gyarapít is: elindítója lehet az érdi lokálpatriotizmus új, cselekvő hullámának.

Kováts Dániel

Erdély magyar egyeteme

Az önálló erdélyi magyar egyetem létesítéséért folytatott küzdelemben jelentős szerep jut az egykori kolozsvári magyar egyetem múltja feltárásnak, az egyetemi hagyományokra való emlékezésnek.

Az utóbbi időben kettős évfordulóra emlékezhetünk: a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem létesítése 125. és a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem megszüntetése 40. évfordulójára. Erre az alkalomra 1999-ben Kolozsváron megjelent a 125 éves a kolozsvári egyetem, és Budapestén A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945–1959 című kötet.

Az alábbiakban a kolozsvári kötetet ismertetjük, amely 17 tanulmányt közöl, szerzői neves egyetemi tanárok.

Benkő Samu az 1872-ben létesített kolozsvári egyetem működését országos összefüggésekbe helyezve vizsgálta és arra a ma is időszerű kérdésre kereste a választ, hogy miért éppen a kincses városban létesült az ország második egyeteme? Az új egyetem létesítésének helye körül ugyanis akkor is, ma is, országos vita bontakozott ki. Sokan a koronázó városra Pozsonyra, mások a kálvinista Rómára Debrecenre, megint mások a kincses Kolozsvárra voksoltak. A vetélkedés győztese Kolozsvár lett, ugyanis az alapításhoz szükséges intézményi és személyi feltételek ebben a városban adottak voltak. E tekintetben meghatározó szerepe az Erdélyi Múzeum Egyesületnek volt, mely 1859. évi alapításától a múzeumi, könyvtári anyaggyűjtésre és szakosztályaiiban tudományművelésre rendezkedett be. Ilyen intézményi háttérrel – Budapestén kívül – egyetlen más város sem rendelkezett, e tekintetben a helyzet mind a mai napig nem változott.

Az erdélyi magyar egyetemi oktatás múltját, ma is élő hagyományait *Tonk Sándor* ismertette. Az első erdélyi egyetemet Báthory István alapította 1581. május 11-én Kolozsváron. A két fakultással,

hit- és bölcsészettudományi karral rendelkező egyetem az általános európai gyakorlatnak megfelelően tudományos címeket is adományozhatott.

Az erdélyi magyar felsőoktatás történetében a következő szakaszt 1622-ben Bethlen Gábor fejedelem által Gyulafehérváron alapított Collegium Academicum jelentette, majd ezt követte a Habsburg uralom idején a kolozsvári jezsuita főiskola újraindítása.

Az európai normák szerinti második egyetem-alapításra Erdélyben, 1872-ben ugyancsak Kolozsváron került sor. Az új egyetem – mely később a Ferenc József Tudományegyetem nevet vette fel – négy karral (jog- és államtudomány, orvostudomány, bölcsészet-, nyelv- és történettudomány, matematika és természettudomány) működött.

1919-ben, Erdély új államjogi helyzete következtében a magyar nyelvű egyetemi oktatás megszűnt. A Ferenc József Tudományegyetem Szegedre költözött, ahonnan 1940–1944 között tért újra vissza a kincses városba. 1944 októberében a front közeledtével az egyetemi tanács sorsdöntő határozatot hozott: kimondta, hogy az egyetem osztozik az erdélyi magyarság sorsával, és a várost nem hagyja el. Ez a döntés tette lehetővé, hogy 1945 tavaszán Kolozsváron új, magyar előadásnyelvű tudományegyetem létesülhetett – négy fakultással, mely utóbb a Bolyai Tudományegyetem nevet kapta.

Cseke Péter tanulmányában a két világháború közötti erdélyi tudományos életet vizsgálta. Arra a kérdésre kereste a választ, hogy miként lehetett kisebbségi helyzetben, önálló magyar egyetem nélkül, szűkös anyagi feltételek és a többségi nacionalizmus támadásai közepette a magyar tudományművelést életben tartani. Ebben meghatározó szerepet játszott az újjászerveződő Erdélyi Múzeum Egyesület, valamint az olyan személyiségek, mint az irodalmár György Lajos, a történész Kelemen Lajos, a nyelvész Szabó T. Attila, a szociológus Venczel József stb., akik köré valóságos szellemi műhelyek szerveződtek.

A szerzők hangsúlyozták, hogy a két kolozsvári egyetem nem volt másodrangú intézmény, mint ahogy azt egyes célzatos íráskorok állították. A Ferenc József egyetem több tudomány művelésében megelőzte a budapesti univerzitást, falai között számos korszerű kezdeményezés született. Kolozsvár a korabeli Magyarország matematikai centruma volt, Herrmann Antal itt kezdte meg a néprajz egyetemi oktatását, Posta Béla pedig itt létesítette híres régészeti iskoláját. A Bolyai-egyetem pedig a korabeli neves romániai egyetemek színvonalán állt.

A kolozsvári egyetemek rangjukat tanáraik szellemének és tudásának köszönhették, ezek a professzorok mindig hűségesekek maradtak a tudományhoz, a megismeréshez és az igazsághoz. A nemzetközi tudományos világ számon tartotta az olyan tudósok nevét, mint a kémikus Fabinyi Rudólf, a geológus Koch Antal, a geográfus Cholnoky Jenő, a biológus Apáthy István stb. Az előbbiek munkásságát folytatták a Bolyai-egyetem neves tanárai: a matematikus Borbély Samu, a fizikus Gyulai Zoltán, a nyelvész Szabó T. Attila, a ré-

gész László Gyula, a medievista Jakó Zsigmond stb.

A kötet második része a két kolozsvári egyetem munkásságát ismereti tanszékenként, illetve szakonként. A társadalomtudományok közül a szerzők a nyelv és irodalom (*Péntek János, Kozma Dezső*), a történelem (*Bodor András*), jog és közgazdaság (*Kerekes Jenő*) szakokkal foglalkoztak. A tanulmányok többsége a természettudományos képzést és kutatást vizsgálta: a matematika-fizikát (*Kolumbán József, Gábor Zoltán*), a kémiai (*Kékedy László, Buchwald Péter*), a földtant (*Mészáros Miklós, Wank Ferenc*), az állattan-növénytant (*Szabó Zsigmond, Nagy-Tóth Ferenc, Fodorpatáki László*), a geográfiát (*Molnár Jenő, Tövissi József*).

A szerzők mindnyájan felidéztek az 1959. év tavaszát, amikor a hatalom a Bolyai-egyetemet erőszakkal egyesítette a román Babe-egyetemmel és ezáltal megszüntette a kolozsvári önálló magyar egyetemet. A következő években az „egyesített” egyetemen a magyar nyelvű oktatás fokozatosan megszűnt.

A szerzők egyöntetűen vallják: az erdélyi magyarság jövője elképzelhetetlen az önálló magyar egyetem nélkül, melynek újjáalakítása számukra létkérdés.

Sebestyén Kálmán

Varsány, egy palóc falu évezrede

A millenniumi év kiadványai sorában jelent meg a Nógrád megyei Varsány település történetéről szóló könyv. A mű az „Industria-Szécsény Kft.” gondozásában került kiadásra, szerkesztője *Pálmány Béla*, a Magyar Országgyűlés Levéltárának vezetője. Ő írta a könyv bevezetőjét és első részét is, a honfoglalás, illetve az 1848–49-es forradalom és szabadságharc közötti időszakot öleli fel. A kötet második részének – Varsány 1849 és 1990 közé eső történetének – megírása *Hausel Sándor* főlevéltáros nevéhez fűződik, míg a harmadik részben – *Gergely Katalin* néprajztudós tollából – a jellegzetes palóc falu hagyományait, népszokásait ismerhetjük meg.

A bevezető kiemeli a helytörténetírás mint szaktudomány fontosságát, hangsúlyozta, hogy napjainkban egy adott település történetének megfelelő szintű feldolgozásához elengedhetetlen a komoly történelmi, levéltár-tudományi, néprajzi felkészültség. A színvonalasan elkészített településmonográfiák erősíthetik a helyi közösség tudatát és összetartó erejét.

A könyv első részében a szerző széles történelmi és agrártörténelmi ismeretei segítségével és eddigi kutatásai felhasználásával nemcsak a szóban forgó falut mutatja be, hanem a környező településekről (Szécsény, Rimóc, Táb stb.) is igényesen foglalja össze a rendelkezésre álló okleveles adatokat. Vizsgálja a Varsány név és a palócság lehetséges eredetét, bemutatja a középkori birtokos nemesi családokat, köztük az uradalomszervező Kacsik családot. A falu és környékének történetét remekül illeszti a magyar történelem olyan közismert

korszakaiba, mint a huszita háborúk, a török hódítás vagy a Rákóczi-szabadságharc kora, ez utóbbi kapcsán például foglalkozik a szomszédos Szécsényben tartott kuruc országgyűléssel is. Megtudhatjuk, hogy Varsány történetében az 1711 és 1848 közötti időszak az anyagi és demográfiai gyarapodás és a béke periódusa volt. Az elköltözők helyére több sváb család telepedett meg, és az 1770-es években végrehajtották az úrbérrendezést. Végül az 1848–49-es forradalom és szabadságharc helyi eseményeivel zárul a kötet első része, melyben az írott szöveget jól megszerkesztett, világos táblázatok egészítik ki.

A Hausel Sándor által írt második részben a polgári fejlődés másfél század esztendejével ismerkedhetünk meg. A szerző jól foglalja össze ezen időszak történelmi eseményeinek Varsány életére gyakorolt hatását a múlt századi határrendezéstől és a mezőgazdaság gépesítésétől kezdve a Tanácsköztársaság helyi eseményein keresztül a második világháborús harcokig, melyek során Varsány is nagy károkat szenvedett el. A szocialista korszakot taglaló fejezetben olvashatunk a begyűjtésekről, a munkaversenyekről, a termelősövetkezetezésről, illetve az addig hagyományosan uralkodó mezőgazdaság, mint foglalkoztatási ágazat iparral szembeni háttérbe szorulásáról. Olvashatunk a római katolikus plébánia, az iskola és a helyi roma közösség történetéről is. A második rész végén helynevek jegyzékét, archontológiát, illetve a faluban használt bel- és külterületi, valamint ragadványnévlistákat találhatunk.

Végül a kötet harmadik részében egy igen érdekes néprajzi összeállítást olvashatunk *Gergely Katalintól*. Megismerhetjük a ma is élő varsányi palóc népszokásokat, viseleteket, jellegzetes ruhadarabokat, a hagyományos építkezést.

A kötetet gazdag színes és fekete-fehér fotóanyag teszi teljessé, de találhatunk pecsétlenyomatokat, térképrészleteket is. Aki tehát érdeklődik a falumonográfiák, vagy konkrétan a Palócföld és Varsány története iránt, annak bizvást ajánlhatom ezt a jól megírt és igényesen megszerkesztett művet.

Nagy Lajos Zoltán

ÖKRÉSZ KÁROLY:

Míg Temerinbe' Magyar szántani fog... Fejezetek egy község múltjából

Mostoha idők közepette került az olvasó elé Ökrész Károlynak, a szorgalmas temerini helytörténésznek alapos, hosszan tartó „békebeli” kutatásairól tanúskodó helyismereti kötete. A csaknem háromszáz oldalas munka tizennégy fejezetben taglalja Temerin múltjának és népeletének fontosabb eseményeit az 1332–1337. évi pápai dézsmalajstromtól (a helység első említésétől) kezdve a Bach-korszak végéig.

A kötet a szerző szerint nem minősíthető monográfiának, csak „jó forrásnak” egy megírásra váró monográfiához, nyilván ezért is pontosítja a kötet alcíme, hogy a közölt írások voltaképpen „feje-

zetek egy község múltjából". A szerző kötetének felfedi a munka létrejöttének körülményeit is. Nevezetesen azt, hogy megírásának egyik indítéka Mészáros Sándor 1969-ben kiadott *Évszázadok viharában* című monográfiájának újabb adatokkal való bővítése, illetve átdolgozása volt, amit annak idején Mészárossal együtt terveztek elvégezni, ám végül is nem került sor rá. Időközben Ókrész Károly levéltári kutatásai során újabb adatok birtokába került. Szándékában, hogy felszámolja a helység történetének fehér foltjait, többen is segítségére voltak. Mindenekelőtt Hegedűs Antal, a kiváló levéltáros és történész, akivel együtt Bács-Bodrog megye levéltári állagának gazdag XVIII. századi anyagából válogatott. A kiválasztott okmányok 1978 és 1980 között Hegedűs Antal kiváló fordításában jelentek meg a *Temerini Újságban*; Hegedűs a később (1988–1990) is fordított latinból temerini vonatkozású iratokat. A szerzőnek a Magyar Országos Levéltárban Koroknai Ákos levéltáros volt segítségére, aki temerini vonatkozású okmányokat válogatott a MOL állagából. Segítőkéz munkatársakra talált azonban más intézményekben is. Sok becses forrásból, mondhatnánk, sok mozaikkockából állt össze a kép, készült el a kötet, amely jobbra a temerini jobbágyság történetét dokumentálja, gazdagon és olvashatóan. Ókrész kötetébe ügyesen beleszótta dr. Timár Kálmán 1942–1943-ban írt cikksorozatát is a szabadságharc temerini vonatkozásairól, és ugyanez a szerző két másik írását (*A városi előljáróság 1805-ben; Katona-sors olasz földön 100 év előtt*).

Ókrész saját szűkségesnek tartotta a Temerini középkori történetére vonatkozó, igen gyér adatok összefoglalását, az újabb kutatások tükrében. Azon fáradozott, hogy hiteles levéltári dokumentumokkal térképezze fel a XVIII. század második felének temerini történetét, népeletét, társadalmi-gazdasági viszonyait, jobbágyságának sorsát, mindennapjait. Részletesen szól Bács megye 1522. évi dézsmalajstromáról, egy 1525. évi temerini jobbágynévsorról, ugyancsak behatóan elemzi Temerini ábrázolását több régi térképen, felvetve a kérdést, hogy a XVIII. században Almás és Temerin egyazon helység volt-e hiszen egy 1718. évi adókönyv Almást másként Temerinként említi (Almás seu Temerin). A könyvben gazdag anyagot találunk a temerini jobbágyság XVIII. századi adóterheiről és tartozásairól panaszokról Gaja Grujity bíró ellen, akit végül is nem sikerült leváltatniuk. E dokumentumok között igen érdekesek is akadtak. Nevezetesen, egy 1776-ból származó irat például arról szól, hogyan került a község pénze Sarok Erzsébet kocsmárosnéhoz!

Ókrész részletesen taglalja az 1773. évi urbáriális szerződést, amely az úrbéri robotoknak és szolgáltatásoknak szabott jogi keretet. Szabályozta az uradalmi regálékot, a házadót, az igás-, kézi- és gyalogrobotot, a hosszúfuvarat, a kilencedet és a tizedet stb. Nem véletlen, hogy éppen ennek végrehajtásából adódott a legtöbb probléma, noha a XVIII. század végén, a XIX. század elején az úgynevezett maradványföldekkel és a puszták bérletével is volt éppen elég bonyodalom.

A szerző régi térképek alapján pontosítja a település 1783. évi határát s részletesen szól a bácskai

sáncrendszeréről is. Külön fejezetet szentel a Szécsen családnak, amelynek Temerin a XVIII. század utolsó éveiben került birtokába. Felvázolja a család nemzedékrendjét és sorsának további alakulását. Szól továbbá a Szécsen testvérekről, és azoknak Széchenyi Istvánnal való kapcsolatáról. Kitér annak részletezésére is, miként került sor a XVIII. század végén a szerb jobbágyoknak a sajksákerületbe való átköltözésére, s ugyanakkor a magyar népesség betelepítésére. Nagyobb teret szentel az 1828. évi adóösszeírás gazdag anyagának, amely nemcsak a múlt század eleji temerini társadalmi-gazdasági viszonyokat szemlélteti, hanem igen gazdag népesedési és családtörténeti anyagot is tartalmaz. A kötet kitér még az 1848/49-es szabadságharc temerini vonatkozásainak ismertetésére és a temerini menekültek áldatlan sorsára is.

Gondos utánjárással és körültekintő kutatással tisztázza a szerző Temerin e századbeli pecsétjének helytörténeti vonatkozásait is.

A könyv egyik érdekességét a jól összeválogatott peres ügyek, beadványok, panaszlevelek ismertetése jelenti. Jóska haramia megfogása és megszökése, egy ökorlopás története, Nagy Gábor megveretésének története, a temerini uradalom gabonaházának megrabolatása, vagy Zsvilovits Gábor eszedeki levele érdekes és hiteles betekintést nyújt az egykori temerini jobbágyok életébe.

Ókrész Károly könyvét, amelyet Németh Mátyás gondosan összeválogatott felvételei és reprodukciói illusztrálnak, afféle temerini helytörténeti olvasókönyvként vehetik kézbe az olvasók, gazdag családtörténeti adatai folytán pedig mindenképp az egykori temerini jobbágyok leszármazottai forgathatják érdeklődéssel. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1999.

Németh Ferenc

SEBESTYÉN KÁLMÁN: Magyarbikali története

A monográfia a szerző ajánlásával kezdődik: „Ajánlom e munkát Ferenc Miklós magyarbikali lelkipásztor emlékének”. S e rövid két sor mögött sorsok és évek története bújik. Még az 1970–1980-as évek fordulóján történt, hogy Ferenc Miklós lelkipásztor szerette volna a magyarbikali híveknek kezébe adni falujuk történetét. Tán, hogy magyarságtudatukat, hovatartozásukat még inkább megőrizzék, lelküket megerősítsék. Felkérte hát Sebestyén Kálmánt, az akkor még Kolozsvárt tanító történészt, nem gyűjtené-e össze, s írná meg, amit egy ilyen kis faluról az ott lakóknak s az átutazóknak tudni kell, vagy illik tudni.

A munka hamarosan elkészült, de hát csak az íróasztalfiók számára, mert ebben az időben még remény sem volt rá, hogy megjelenjen. Telt múlt az idő. A szerző közben Magyarországra települt, a megrendelő halálos baleset érte. A kicsit hosszúra nyúlt Csipkerózsika-álmomnak azonban egyszer csak vége szakadt. Ferenc Miklós fiának szorgalmazására a Magyarbikali Református Egyház

Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontjának nyomdájában, 1996-ban mégiscsak kiadásra került a szinte egy lélegzetre elolvasható könyvecske. Megszakítva ezzel egy több évtizede tartó szilenci-umot, hisz Kalotaszegről utoljára Bábonny története és települése címmel jelent meg kismonográfia Szabó T. Attila tollából. (Erdélyi Tudományos Füzetek 104. sz. Kolozsvár, 1939.)

„Erdélyben három nép, három kultúra éli életét úgy egymás mellett, illetve egymás között, hogy mindhárom megőrzi – mert megőrizheti – a maga különálló egyéniségét, de emellett közös és minden környező idegen és rokon néptől és kultúrától elütő karakter is veszen fel” – írja Kós Károly. Ebből a három népből Bikal faluját a magyarok lakják. Erről a faluról ír Sebestyén Kálmán tizenöt rövid, olvasmányos fejezetben a legrégebb koroktól – megközelítőleg – a XX. század végéig. Magyarbikal Kalotaszeg legszebb fekvésű falinak egyike: „... nem is falu, hanem egy fehér virágtenger, amelyre a tavaszi ég ragyog ... ringó virágözön ... csodálatos illat a tavaszi légben” – írja Gyarmati Zsigáné, Kalotaszeg nagyszőnyege, mert „A falu ilyenkor nem is látszik ... csak virág, fehér és rózsaszín virágok – olvashatjuk Magyarbikalról Kós Károly leírásában. Aztán a falu történetének fejezetei – mint egy-egy mese, régi történet – sorakoznak egymás után, elbeszélve a falu fekvését, őstörténeti vonatkozásait, középkori eseményeit, a falunév etimológiáját, első birtokosait, földesurait, nemesi udvarházainak, templomainak és egyházainak történetét. Nem feledkezik meg a kalotaszegi reneszánsz mennyezetfestészetnek, a falu legnevezetesebb építményében található legszebb emlékeről, s a templom híres fatornyáról, mely Kós Károly szerint Erdély legszebb magyar haranglába volt. Leírja a faluban termesztett növényeket, gabonaféléket, a szőlő- és gyümölcsstermelés, a kertészet tradícióit, megduhatjuk, hogy az állattenyésztést Bikalon elsősorban a szarvasmarha-tartás jelentette: hogy milyenek is voltak a „tilalmas erdők”, hogyan teremtette a falusi kézművességet a szegénység, s hogy vált tradicionális háziparrá;

hová jártak öröletnei, hogy milyen adóterhek voltak az itt lakóknak; kinek a joga volt a kocsmatartás, s milyen leleménnyel jutottak egyéb hasznos kereseti forrásokhoz; kik voltak „a valóságos adó alá tartozó” parasztok, mit jelentett a Szent Mihály adója, kinek tartoztak zabdézsmát fizetni, mi volt a kereszténypénz meg a cédulapénz. Sokat megtudhatunk a falu gazdasági életéről, a gazdálkodás szokásairól. Megismerjük a falu zárt egységének belső szokásjogát, miért „kaptak fűhöz-fához”, még a XX. sz. elején is az itt élő emberek. A történelem viszonyosságai között Basta zsoldosairól, a török-tatár pusztításról, a hódoltság élet létbizonytalanságáról, a Rákóczi- és az 1848–49-es szabadságharc emlékeiről, hagyományairól olvashatunk.

A falu helyneveinek felsorolásával csak érintőlegesen foglalkozik (mivel Jankó János és Szabó T. Attila ezekről bőven közölt adatokat). Sokkal érdekesebbek a helynevekhez kötődő etimológiai szómagyarzatok, természeti jelenségek, mondák, babonás hiedelmek. Az utolsó fejezet a bikali iskoláról szól. Talán nem véletlen, hogy ez a legadatgazdagabb – hiszen köztudomású, hogy Sebestyén Kálmán kitűnő iskolatörténet író.

A magyarbikaliak történetét gazdagítják a könyvben található régi fotókon kívül Finta József grafikái, amelyek még szemléletesebbé teszik a falu festői szépségét. Sajnos, a kötet magán viseli a befejezetlenül maradt alkotások jegyeit, de hát a szerző sem gondolta teljesen befejezettnek munkáját, amikor átadta az elkészült dolgozatot. Érezhetően hiányoznak a kiadás előtti utolsó simítások, a szerkesztői munka.

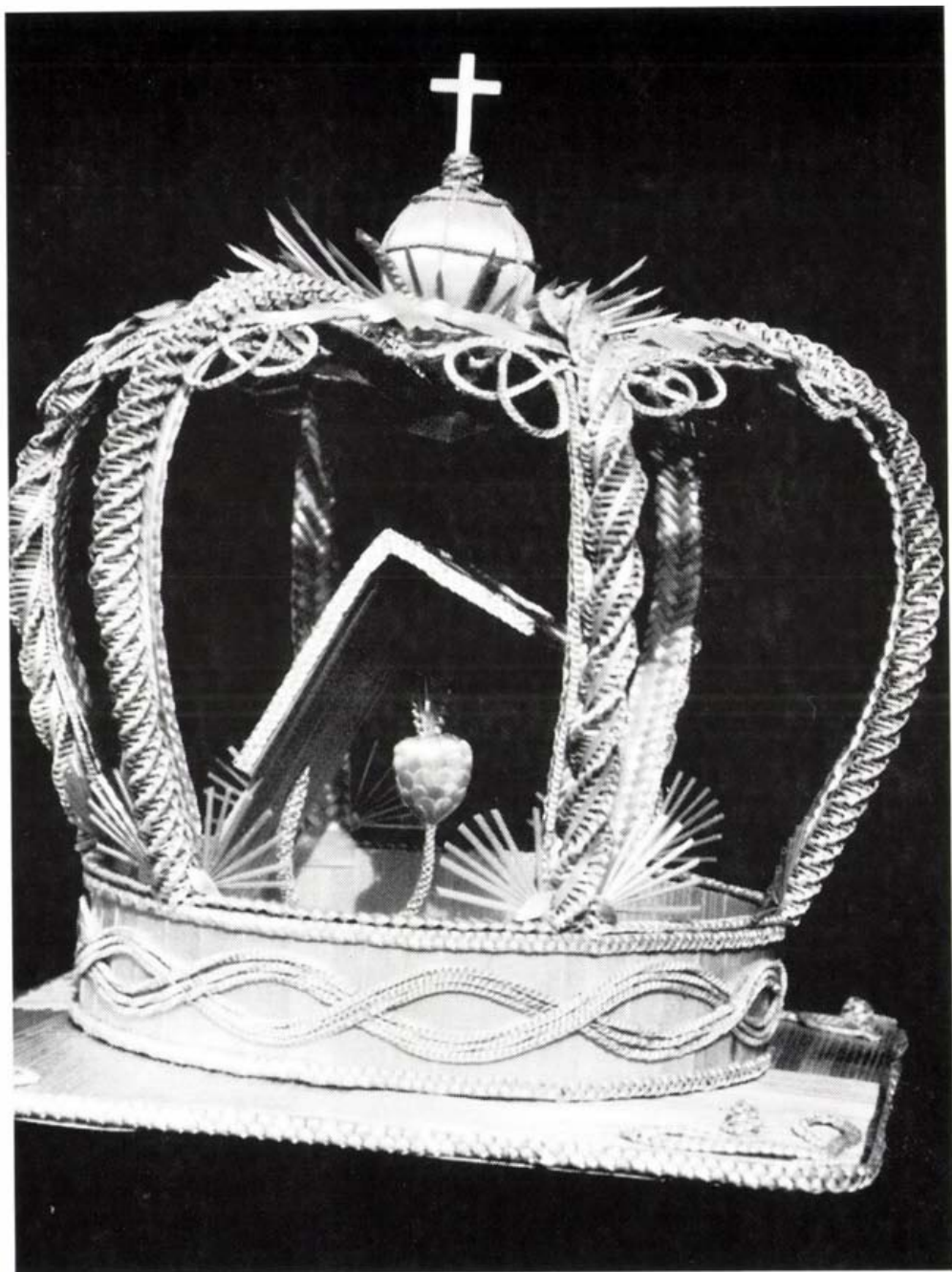
Bizonyára nagy kedvvel olvassák majd falujuk történetét Bikal lakói, hiszen minden névhez, helyhez személyes emlékek kötődnek, de bátran ajánlom minden honismeretet szeretőnek és tanító pedagógusnak, mert jó példát kaphatnak arra, hogyan lehet megírni egy falu történetét úgy, hogy az minden korosztály számára egyszerre legyen hiteles, népszerű, tudományos, érdekes és olvasmányos. (Kolozsvár, 1996)

Halminé dr. Bartó Anna

KÖNYVJAVÁNLO

A Magyar Millenniumnak, az ezeréves államiságunknak és a kereszténység kétezredik évének tiszteletére írta meg a szerző **Őrök a vártán** című könyvét, amely a Csapókerti Református Egyházközség és a Csapókerti Református Népiskola történetét öleli fel. A *helytörténeti munka* a Debreceni Református Kollégium (1538) művelődéstörténeti szerepét, a történelmi Magyarország 600 filijájából egynek, Debrecen város mintasejtyének, a Csapókerti Missziói Református Egyháznak (1536) és a református iskolának (1896) hatósugarát vizsgálja a praearans, publicus praeceptor tanítók, lelkészek, gyülekezeti tagok, közművelődési, lelki munkájának feltárásával. A korabeli dokumentáció gyűjtemény a fotómellékletekkel teszi élettelt telivé a könyvet. Méltán tarthat számat a művelt csapókerti nép, az egykori gubacsapók, vincellerjei, majd dohánygyári, vagongyári, ruhagyári munkásai, s a késői letelepültek, a szűkebb pátria, a Csapókert helytörténetének megismerése. A könyv szerzője **dr. Nagy Mihályné Nyáry Erika** magyar-latin-orosz szakos középiskolai tanár. Felmenői 1896 óta éltek a Csapókertben, ő maga is itt született, nevelkedett, s néhány évig tanított is. A könyv ára 850 Ft. Rendelés: 52/324-930.

A szabadkai szalmaművészeti gyűjtemény egyik koronája

Képek Rodostóból

Rákóczi emlékmű

Mónus Béla Mikes emlékmű

